

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Редакційна рада

Голова ради — В.М. ЛИТВИН

Члени ради: В.М. ГЕЄЦЬ, Л.В. ГУБЕРСЬКИЙ, І.М. ДЗЮБА,
М.Г. ЖУЛИНСЬКИЙ, С.В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ, Ю.А. ЛЕВЕНЕЦЬ,
О.С. ОНИЩЕНКО, Ю.М. ПАХОМОВ, С.І. ПИРОЖКОВ,
М.В. ПОПОВИЧ, В.А. СМОЛІЙ, Ю.С. ШЕМШУЧЕНКО

Редакційна колегія

Голова колегії — В.А. СМОЛІЙ

Члени колегії: Г.В. БОРЯК (заступник голови колегії),
В.Ф. ВЕРСТЮК, С.В. ВІДНЯНСЬКИЙ, В.О. ГОРБИК,
В.М. ДАНИЛЕНКО, М.Ф. ДМИТРІЄНКО, Я.Д. ІСАЄВИЧ,
Г.В. КАСЬЯНОВ, С.В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ (заступник голови колегії),
О.Є. ЛИСЕНКО, В.М. ЛИТВИН, Ю.А. ПІНЧУК, О.П. РЕЄНТ,
О.С. РУБЛЬОВ (відповідальний секретар), П.С. СОХАНЬ,
О.П. ТОЛОЧКО, П.П. ТОЛОЧКО, П.Т. ТРОНЬКО, О.А. УДОД

ВИДАВНИЦТВО «НАУКОВА ДУМКА»

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

9

ТОМ

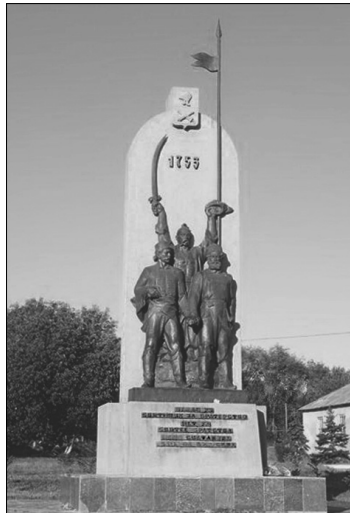
Прил—С

волохи, молдовани, українці, росіяни. Із 1764 функціонувала церква Святого Стефана. 1776 Бахмутський поселенський полк влило в нові гусарські поселенські полки, 1783 гусарські поселенські полки переформовано в регулярні легкокінні полки. Поселення перетворилося на звичайне цивільне містечко. 1764—75 с. Підгірне входило до Катерининської провінції та Бахмутської провінції (із 1765) першої Новоросійської губернії, 1775—83 — до другої Азовської губернії, 1783—96 місто перебувало у складі Катеринославського намісництва, у т. ч. як центр Донецького пов.

1784 перейменоване на м. Донецьк, яке 1796—1801 було позаштатним у складі Бахмутського пов. другої Новорос. губ. Із 1802 м. Донецьк входило до Катеринославської губернії, 1806 стало центром Слов'яносербського пов. 1817 отримало назву Слов'яносербське. Упродовж кінця 18 — поч. 19 ст. Слов'яносербське втратило риси військового поселення.

У ході Української революції 1917—1921 калейдоскопічно змінювалася влада (у грудні 1917 проголошено рад. владу, у березні—листопаді 1918 — перебували німецькі війська, 19 січня 1919 Слов'яносербське зайняли війська рад. Українського фронту, із квітня 1919 по січень 1920 хазяйнували денікінці). Остаточне встановлення рад. влади знаменувало адм.-тер. зміни — 1920—25 Слов'яносербське входило до «другої» Донецької губернії із центром у м. Бахмут (із 1924 — Артемівськ), від 1923 — райцентр Луганської округи (1923—30), До-

Слов'яносербськ.
Пам'ятник «Комбат»
біля автошляху
Луганськ—Лисичанськ.
Скульптор І. Чумак,
архітектори
І. Шеховцов,
Т. Довженко,
В. Тищенко. 1980.

Слов'яносербськ. Монумент Дружби слов'янських народів.

нецької області (1932—38) і Луганської області (із 3 червня 1938).

За час окупації С. у період Великої вітчизн. війни Рад. Союзу 1941—45 майже 600 мешканців було перетворено гітлерівцями на *остарбайтерів*.

С-ще міськ. типу з 1960.

Літ.: ІМіС УРСР: Луганська область. К., 1968; *Пірко В.* Заселення Степової України в 16—18 ст. Донецьк, 1998; *Подов В.И.* Славяносербия: Очерки из истории заселения Донбасса в 18 веке: Документы. Луганск, 1998; Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932—1933 років в Україні: Луганська область. Луганськ, 2008.

Т.С. Водотика.

СЛОВ'ЯНОФІЛИ — див. *Слов'янофіліство*.

СЛОВ'ЯНОФІЛЬСТВО, слов'янолюбство — напрям рос. релігійно-філос. та суспільно-політ. думки, який у вузькому сенсі ототожнюють зі «старшими» та «молодшими» слов'янофілами 1830—60-х рр., а в широкому розумінні — із різноманітними суспільно-політ. течіями впродовж усього 19 ст., зорієнтованими на апологію ідеї самотності слов'янства, передусім Росії. Розрізняють «старших» (К.Аксаков, І.Киреевський, О.Хом'яков, Ю.Самарін та ін.), «молодших» (І.Аксаков, Д.Валуєв, П.Киреевський, О.Кошельов, Ф.Чижов та ін.), «офіційних», або «правих», слов'янофілів (М.Погодін, С.Ше-

виров та ін.), «почвенников» (А.Григор'єв, Ф.Достоевський, М.Страхов та ін.), «пізніх» слов'янофілів, або «неослов'янофілів» (М.Данилевський, К.Леонтьєв та ін.), яких зараховують до С. із численними застереженнями. Первісно слов'янофіли називали себе «московською партією», «московським», «руським» чи «слов'яно-християнським» напрямом, «москвичами», «східниками» (рос. «восточниками») на протигагу *західникам*, яких зазвичай пов'язували із *Санкт-Петербургом*. Термін «слов'янофіліство» запозичили західники у прибічників М.Карамзіна, які так називали архаїчну доктрину міністра народної освіти Рос. імперії О.Шишкова, апологета «слов'яно-російського стилю» і, заразом, автора т. зв. чавунного цензурного статуту 1826. Відтак західники стали застосовувати назву «слов'янофіліство» щодо своїх опонентів — слов'янофілів 1830-х рр. — спершу з іронічним підтекстом. Утім згодом термін «слов'янофіліство» сприйняли і стали вживати як самоназву слов'янофіли, які вважали, що вона найкраще відображає сутність їхньої суспільно-політ. візії. Появу С., як і західництва, спричинила гостра дискусія навколо «Философских писем» (1829—31) П.Чаадаєва, котра актуалізувала тему «Росія та Європа». Маніфестом С., який засвідчив його становлення, стала рукописна праця О.Хом'якова «О старом и новом», котру доповнила рукописна праця І.Киреевського «В ответ А.С. Хомякову» (обидві — 1839). Власне ці двоє і склали основу гуртка «старших» слов'янофілів, які розробляли доктрину С. У культ. сенсі С. постало на полі романтизму, зокрема в руслі переосмислення філософських ідей Ф.-В.Шеллінга та Г.-В.Гегеля. Виникненню С. передував досить тривалий період поширення антизахідних настроїв рос. громадськості кінця 18 — початку 19 ст. (зокрема неприйняття европ. новацій), що досить часто асоціювалися з новим рос. патріотизмом. Первісно змагання С. та західництва розгорталося у вербальній формі, зокрема на диспутах 1-ї пол. 1840-х рр. у відомих моск. салонах Є.Єлагіної, К.Павлова, Д.Свербєєва, П.Чаа-

даєва та ін. Від серед. 1840-х рр. полеміка слов'янофілів та західників перемістилася на сторінки періодики та стала знаковим явищем рос. публіцистики дореформеної доби. Протягом 1840—50-х рр. склалося й досить широке коло періодичних видань, які дотримувалися слов'янофільської орієнтації: журнали «Москвитянин», «Русская беседа», «Сельское благоустройство», газети «Молва» та «Парус», збірники «Московский сборник», «Сборник исторических и статистических сведений о России и народах ей единоверных и единоплеменных» та ін. Частина праць слов'янофілів поширювалася в рукописному вигляді, зокрема в копіях, ін. частина творів прихильників С. була заборонена рос. цензурою. Значної популярності слов'янофільські ідеї набули завдяки поширенню філос. лірики Ф.Тютчева, О.Хом'якова, М.Язикова та ін. Водночас слов'янофіли прагнули своїм прикладом нав'язати повернення до старого рос. стилю життя, протиставляючи його ранньомодерним європ. запозиченням. Приміром, прихильники С. вбиралися в одягу, яка, за їхніми уявленнями, відповідала рос. нац. традиціям, відпускали бороди, котрі вважалися неодмінною складовою зовн. вигляду всіх станів Русі, як нижчих, так і вищих. У такому вигляді вони з'являлися на вулицях Москви, відвідували аристократичні зібрання, зустрічалися з іноземцями, демонстративно порушували пануючий сусп. етикет тощо. Ці публічні демонстрації спричинилися до гострої урядової реакції, зокрема до заборони *дворянству* носити бороди у квітні 1849. Згодом були заарештовані деякі слов'янофіли (І.Аксаков, Ю.Самарін), а рукописи прибічників С. зобов'язали надсилати на перевірку до Гол. управління цензури. Зі смертю знаних провідників слов'янофілів (К.Аксаков, І.Киреевський, О.Хом'яков та ін.) цей напрям поступово втратив свою креативність. У 1860—80-х рр. ідеї старого С. репрезентували І.Аксаков та Ю.Самарін у газетах «День», «Москва», «Русь» та ін. Втім у 1-й пол. 1860-х рр. постав новий різновид С., представників якого називали «поч-

венниками», котрі суттєво відрізнялися від «старших» та «молодших» слов'янофілів. Вони гуртувалися навколо часописів «Время» та «Эпоха» й обстоювали етично-реліг. зближення освічених класів із «первісним ґрунтом» (рос. «почвою») — нар. масами. У 1870—80-х рр. до «пізніх слов'янофілів», або «неослов'янофілів», зараховували ряд рос. інтелектуалів, які виступали з гострою критикою зх. цивілізації, егалітаризму, раціоналізму та прагматизму (теорія культурно-істор. типів М.Данилевського, візія нац. самотності рос. етносу К.Леонтьєва та ін.). Наприкінці 19 — на поч. 20 ст. ідеї С. переломилися, модифікувалися й актуалізувалися у творчості ряду рос. філософів-ідеалістів, реліг. мислителів та євразійців. Походження світоглядних та інтелектуальних засад С. пов'язане зі специфічними реакціями громадськості на виклики, кинуті Рос. імперії західноєвроп. модернізацією, зокрема пром. революцією поч. 19 ст., переходом від Європи *станів* до Європи *націй* та нац. д-в, а також зі своєрідним осмисленням східного, правосл., типу *християнства*. Гол. положення С. спиралися на історіософське та культурологічне обґрунтування візії про самотність Росії, її к-ри, соціально-екон. укладу та державно-політ. устрою стосовно країн Зх. Європи, котра увінчувалася ідеєю про її месіанське призначення. Своєрідність політ. та соціальних засад Росії слов'янофіли вбачали в гармонійному співіснуванні всіх станів, у рос. *громаді поземельній* та *артілях*, у правосл. основах сусп.-ва, яке вони ототожнювали з «єдиним і справжнім» християнством. Відтак обстоювалася думка, що християнство (*православ'я*) з'явилося на Русі в «чистому, незайманому» вигляді з *Візантії*, а не із Заходу, де вчення Ісуса Христа спотворили раціоналізм та прагматизм європ. теологів і філософів, поширення індивідуалізму в сусп. житті. Саме на ідеї неповторності та виключності Росії спиралися розумування слов'янофілів про хибність або, принаймні, обмеженість західноєвроп. стандартів екон., політ. і культ. розвитку, які в 19 ст. породили в Європі

соціальну напруженість і песимізм, спричинили революц. потрясіння, нар. бунти, громадян. війни. Так народилася одна із провідних слов'янофільських тез про «однобокий раціоналізм» Заходу, який неприйнятний для Росії. Натомість імперія Романових, на переконання слов'янофілів, мала своєрідний захист від «європейських хвороб» у вигляді відомої «уваровської тріади» (від імені міністра нар. освіти Рос. імперії графа С.Уварова): правосл.-я, *самодержавство*, народність. Втім, на відміну від «правих» слов'янофілів, «старші» слов'янофіли трактували уваровську тріаду в дусі ідеалізації патріархальних підвалин рос. життя: правосл.-я уявлялося як істинне початкове християнство, соборність та цілісність духу. Самодержавство ототожнювалося з інститутом імперської влади, зокрема із *царем* та його місією «добровільного грішника», котрий несе на собі тягар «гріха влади», на яку не має права. Народність розглядалася як уявна правосл. община, яка символізує солідарність та моральність, урешті-решт плекає нац. устрій та ідеал громад. життя. Більше того, община вважалася непорушним гарантом рос. самотності як у минулому та сучасному, так і в контексті майбуття. Самі ці нац. риси, на думку слов'янофілів, давали Росії шанс уникнути страшних соціальних катаклізмів, властивих європ. Заходу, віднайти й досягнути свій шлях подолання внутр. конфліктів та стати духовним і політ. центром усього слов'янства. Схожі особливості своєрідного розвитку слов'янофіли знаходили і в зарубіжних слов'ян, особливо в південних (серби, болгари, чорногорці та ін.). Радикально налаштовані слов'янофіли обстоювали ідею об'єднання всіх слов'ян у межах Рос. імперії (див. *Панславізм*), причому не виключали для досягнення цієї мети застосування військово-політ. заходів. Слов'янофіли не мали виразних соціально-політ. та істор. візій, зокрема виступали із критикою *кріпацтва*, позаяк воно не відповідає християн. канонам. Ряд слов'янофілів брали активну участь у підготовці *селянської реформи 1861* (О.Кошельов, Ю.Са-

марін та ін.), а також виступали за скасування цензури, смертної страти, тілесних покарань, за створення гласних судів присяжних та ін. Заразом слов'янофіли були непримиренними противниками соціальної революції, зокрема розглядали *соціалізм і капіталізм* як «хворобу західного духу». Вони відводили рос. самодержавству роль моральної сили, котра в майбутньому може сполучитися із широкою гласністю та всенар. представництвом. Приміром, І.Аксаков був прибічником візії «ідеальної монархії» і навіть виступав із проектом самоліквідації дворянства. Взірєць ідеального суспільного устрою слов'янофіли пов'язували з добою царя *Михайла Федоровича*, обраного на царство «всією Руською землею», котрий постійно апелював до «громадської думки» — *Земського собору*. Рос. історію прихильники С. поділяли на допетровську та петровську епохи, зокрема, засуджували царя *Петра I* за розрив «етичного зв'язку» з народом, підпорядкування Церкви д-ві та відміну інституту патріаршества, відмову від самотутніх засад рос. к-ри та сусп. устрою, запозичення сусп. і культ. інститутів Заходу тощо. Вислідом петровських перетворень, на думку слов'янофілів, став розкол рос. сусп-ва на європеїзовану інтелігенцію та народ, що зберіг стару рус. к-ру. Крім того, слов'янофіли критикували офіц. рос. Церкву, позаяк вважали, що вона не розкриває духовний зміст віри та внутр. багатство православ'я. С. справило неоднозначний вплив на укр. істор. та суспільно-політ. думку. З-поміж укр. учених та діячів у річці ідей раннього С. 1830-х рр. перебував *М.Максимович*, який активно полемізував із М.Погодіним. Певні ідеї С. поділяв *М.Костомаров*, хоч і не вважав себе ані прибічником західництва, ані послідовником С. Водночас моск. слов'янофіли вельми негативно поставилися до кирило-мефодіївських братчиків. Істор. студії *М.Костомарова* в 1860-х рр. різко засуджували й критикували «почвенники», зокрема за його «ідіосинкразію до Москви». Заразом помітний вплив ідеї С., приміром візія *К.Аксакова* про роль общини в

історії Русі, справили на формування істор. та суспільно-політ. поглядів раннього *В.Антоновича*, зокрема його славнозвісного «культу» громади. Натомість із гострою критикою послідовників С. виступали *П.Куліш* та *М.Драгоманов*.

Літ.: *Костомаров Н.* О значении критических трудов Константина Аксакова по русской истории. СПб., 1861; *Линицкий П.* Славянофильство и либерализм. К., 1882; *Аксаков К.С.* О древнем быте славян вообще и у русских в особенности. В кн.: *Аксаков К.С.* Полное собрание сочинений, т. 1: Сочинения исторические. М., 1889; *Пытин А.Н.* Характеристики литературных мнений от 20-х до 50-х гг.: Исторические очерки. СПб., 1906; *Бродский Н.Л.* Ранние славянофилы. М., 1910; *Плеханов Г.В.* Западники и славянофилы. В кн.: *Плеханов Г.В.* Сочинения, т. 23. М.—Л., 1926; *Егоров Б.Ф.* Славянофильство, западничество и культурология. В кн.: Труды по знаковым системам, т. 6. Тарту, 1973; *Яковский Ю.З.* Патриархально-дворянская утопия. М., 1981; *Кошелев В.А.* Эстетические и литературные воззрения русских славянофилов: 1840—1850-е гг. М., 1984; *Цимбаев Н.И.* Славянофильство: Из истории русской общественно-политической мысли XIX века. М., 1986; Русское общество 40—50-х годов XIX в., ч. 1: Записки А.И. Кошелева. М., 1991; Те саме, ч. 2: Воспоминания Б.Н. Чичерина. М., 1991; Славянофильство и современность: Сборник статей. СПб., 1994; *Сухов А.Д.* Столетняя дискуссия: Западничество и самобытность в русской философии. М., 1998; *Коваленко Н.С.* Единство во множестве: Личность и народ в философии славянофилов. Мурманск, 2000; *Скоробогатко Н.В.* Историко-философские очерки о ранних славянофилах. В кн.: Философское образование, № 16—18. М., 2007—08.

О.В. Ясь.

СЛОВ'ЯНСЬК (до 1784 — Тор) — місто обласного підпорядкування *Донецької області*, райцентр. Розташов. на р. Казенний Торець (прит. Сіверського Дінця, бас. Дону), біля Торських соляних озер. Населення 122,5 тис. осіб (2005).

Наприкінці 16 — на поч. 17 ст. на Торських озерах (на той час ця територія належала до *Дикого поля*) рос. і укр. промисловики-сезонники почали видобувати сіль. 1645 на переправі через Казенний Торець (тоді р. Тор) моск. уряд спорудив «острожек», який проіснував лише рік. 1664 на Торських озерах поруч із приватним з'явилася і казенне вир-во солі. Для захисту

соляних промислів від татар 1676 засновано місто-фортецю Тор (паралельна назва — Соляний/Солоний), заселену переселенцями із *Правобережної України*. Наприкінці 1720-х — на поч. 1730-х рр. Торська фортеця зазнала реконструкції, а 1783 була виключена зі списку фортифікаційних споруд. Їз 1685 Тор — центр сотні *Ізюмського полку*, із 1765 — у складі Ізюмської провінції *Слобідсько-Української губернії*, із 1775 — у складі *Азовської губернії*. 22 січня 1784 Тор було призначено повітовим містом *Катеринославського намісництва* й перейменовано на Словенськ (згодом офіц. формою стала «Слов'янськ»). 29 серпня 1794 С. із повітом був приписаний до Слобідсько-Укр. губ. (із 1835 — *Харківська губернія*). 1803 переведений до розряду заштатних міст.

Після завоювання Рос. імперією Криму дешева крим. сіль витіснила з ринку торську, тому уряд 1782 був змушений закрити вир-во солі на Торських озерах. Промисел відродився лише через 40 років, коли стало можливим використання дешевого палива — донбаського кам'яного вугілля. На поч. 19 ст. у С. почали виникати пром. підпр-ва (переважно харчової пром-сті). 1869 повз С. пролягла Курсько-Харківсько-Азовська залізниця, що сприяло подальшому розвитку міста, яке перетворилося на значний пром. центр. Неухильно зростала чисельність населення (у 1773 — 3,9 тис. осіб, у 1837 — 5,9 тис., у 1897 — 15,7 тис. осіб).

1832 на Рапному озері лікар Чугуївського військ. госпіталю *О.Яковлев* застосував солону воду та грязі для лікування, що стало початком С. як бальнеологічного курорту. У 2-й пол. 19 — на поч. 20 ст. курорт, відомий як «Слов'янські мінеральні води», здобув широку популярність.

Їз жовтня 1917 влада в місті належала *більшовикам*. Їз 20 квітня 1918 С. контролювався нім. військами та укр. урядами (до кінця квітня — урядом *Української Народної Республіки*, потім — *Української Держави*). 25 грудня 1918 місто захопили більшовики, а 5 червня 1919 — денікінці. 25 грудня 1919 було остаточно встановлено рад. владу. 16 квітня 1920 С. включено до складу *До-*